

Indledning:

I Grundtvigs tekst "Det christelige Ægteskab" (VU VI, 121-135) kan man rekonstruere en række kognitive skemaer, som samarbejder og interagerer til en konstruktion af teksten for eksempel et vækst-, lærings-, relations-, muligheds-, indenfor udenfor-, agent-, søn- og fader-skema. To af disse skemaer analyseres nedenfor.

Abstract:

Forholdet mellem manden og kvinden er en social lærings- eller opdragelsesinstitution og ikke et spørgsmål om følelser eller vielse. Opfattelsen af kærligheden og ægteskabet er i "Det christelige Ægteskab" før-moderne eller "feudal". Kærligheden og ægteskabet er ikke passiv oplevelse, men dyd, oplæring, opdragelse og handling. Forholdet mand-kvinde er ikke en værdi i sig selv, kun en værdi, hvis det helt går op i eller er en funktion af ægteskabet med Kristus. Målet og frelsen er cølibatet og det asekuelle liv. Ægteskabet er kun et middel til målets opnåelse og den eneste vej, som på grund af synden er reelt mulig. Det naturlige menneske ejer ingen virkelig rest af godhed, kun en mulighed for at vende om fra sine synder. Menneskelivet inklusive kærligheden mand-kvinde er ikke noget godt i sig selv, hvis det befinder sig uden for den lille flok. Kærlighedens relation er altid en ulige relation mellem en "fader" og en "søn". En fader-agent elsker sine egne sønner og kun dem og kun, hvis de lever op til hans forventninger.

Læringskema.

Hele meningen med det kristelige ægteskab er i "Det christelige Ægteskab" måske lidt overraskende, at ægteskabet skal afskaffes. Dette samliv mellem manden og kvinden er ikke et gode i sig selv, men noget lavere eller noget syndigt, som af Gud er bestemt til at skulle afskaffes. Når "vi" når målet, vil dette ægteskab blive og være afskaffet. Grundtvig sammenligner i den forbindelse netop med de mennesker, som lever "ude" i verden. De har ikke lært noget. De er ikke kommet videre end ægteskabet og samlivet mellem manden og kvinden. Når Kristus kommer, gifter de sig stadig som altid. Verden lærer ikke noget. Den står stille. Den er statisk. Kun de sande kristne i den lille flok lærer noget og kan lære noget. Man kan kun lære noget i relationen nemlig i den ulige relation (jf. senere om Grundtvigs relationsskema) eller inden i den lille menighed. Meningen er, at vi skal lære at gøre os fri af ægteskabet. Det kan vi lære i den lille flok. Verden hader lyset og kan og vil ikke lære noget og sidder evigt fast.

... medens det iøvrigt, efter Herrens Spaadom, vil gaae til i denne Verden, ligesom i *Noahs Dage*, da de tog til Ægte og lod sig tage til Ægte, indtil Syndfloden kom og tog dem Alle bort; thi saaledes skal jo Menneske-Sønnens Tilkommelse være, naar han kommer igien at *hjemføre* sin Brud til sin *Faders Huus*, hvor Brude-Krandsen er Livets Krone! (VU VI, 135).

Det menneskelige ægteskab er en ulige relation på samme måde som relationen mellem en fader og en søn. Barnet ville gå helt fortabt, hvis det ikke havde en fader eller levede sammen med en fader. Vi er indtil videre på samme måde afhængige af det menneskelige ægteskab. Så længe vi er "børn", kan vi ikke undvære den ulige relation. Meningen med ægteskabet og den ulige relation er at muliggøre, at der kan foregå en læring, vækst og udvikling. På samme måde som en lærling ikke kan lære noget, med mindre han lever sammen med sin mester. Lærlingen ser på mesteren og efterligner mesteren og lærer gradvist en højere dyd, godhed og dygtighed. Den ulige relation betyder, at lærlingen har sit ideal for øjnene. Han lærer direkte ved mesterens ord og gerninger,

hvad der er det gode. Lærlingen lærer ikke og han lærer ikke om det gode ved at læse i en bog. Han lærer det direkte i et praksis-fællesskab. Dem, som mesteren underviser og lever sammen med, det er "os" (jf. skemaet om udenfor og indenfor). Det er "os", som lever sammen med mesteren og bor i hans hus. Sandheden og godheden lærer vi direkte fra ham, som vi er sammen med:

Vel har vi nemlig fra *Latinerne* med saa mange andre falske Forestillinger ogsaa faaet den, at *Jøderne* især var stærke i Troen, men *Mesteren*, som vidner: *uden I seer Tegn* og underlige Gierninger, da vil *I ikke troe*, han lærer os noget ganske Andet ... (VU VI, 130).

Menigheden er et fællesskab af en mester og hans disciple. Menigheden er et læringsfællesskab. Mesteren er en "fader" og menigheden en "søn". "Sønnen" ser på "faderen". "Sønnen" er født med et øje, som er "himmelvendt", dvs. vendt opad imod den overordnede part, som er kilden til alt "Liv" og "Lys". Det gælder i enhver ulige relation.

Sandheden er "Kristi Lærdom". Denne lærdom er noget helt andet end det, som man kan læse i Det ny Testamente eller i nogen bog. Menigheden er et bestemt sted, hvor vi gradvist lærer sandheden om livet - både en erkendelse og en ny måde at handle på. Kristi lærdom er det, som vi i virkeligheden og i dette praksis-fællesskab lærer hen ad vejen af en virkelig mester, som er virkelig til stede. Grundtvigs skema om denne læring er nøje knyttet til hans skema om udenfor og indenfor. Læring er noget, som foregår inden for og som kun kan foregå inden for en grænse eller "mur". Kristus er den mester, som netop befinder sig inden for muren. Ude i verden kan de ikke lære noget, for ude i verden findes der ikke nogen mester. Lyset befinder sig inden i huset, og kun de mennesker, som også befinder sig inden i huset, kan overhovedet lære noget. Hvis vi ikke lærer noget og på den måde udvikler os og lærer at gøre noget nyt, vil vi gå fortabt, og vi er allerede gået fortabt. "Christi Lærdom" er et stykke social virkelighed og kan ikke reduceres til indholdet af nogen tekst eller bog. Grundtvigs skriftsyn hænger nøje sammen med hans skemaer om den ulige relation, læring og indenfor og udenfor:

... med den Bemærkning, at *Skriftens* fulde Overeensstemmelse med *Christi Lærdom* er vel en nødvendig *Forudsætning* hos Menighedens *Skriptkloge*, men som intet kan bevises med, da den selv bestandig trænger til *Beviis* (VU VI, 133).

Ægteskabet er i "Det christelige Ægteskab" ikke en oplevelseskategori, men en institution for en læring. Det kristelige ægteskab er en "Skole". Den vigtigste mening med ægteskabet er, at vi skal lære noget og på den måde komme frem til målet. Målet med ægteskabet er ikke at opleve ægtefællens søde kærlighed, men at gøre os lige med Kristus.

Anders Nørgaard udtrykte meget klart dette grundtvig'ske lærings-skema, da han i 1938 skrev om "Grundtvigianismen". I det følgende citat udtrykker Nørgaard, at undervisning og dannelse er to forskellige ting. Ord er ikke nok, og mennesker "dannes" i et virkeligt praksis-fællesskab sammen med en mester og ikke ved blotte belæring eller foredrag. Når Nørgaard taler om "den kristne Familie" rammer han også godt tonen i Grundtvigs artikel om "Det christelige Ægteskab". Citatet nedenfor er et led i et længere opgør, hvor Nørgaard kritiserer den barth'ske opfattelse af Guds ords forkyndelse og betydningen af præstens forkyndelse under gudstjenesten:

Hvad der gælder Gudstjenesten, gælder ogsaa Konfirmandundervisningen, der kræver en Forudsætning, der for det meste [nu i 1938] ikke er til Stede, nemlig den kristne Familie, der virkelig opdrager Børnene i kristelig Aand. Men er Familien ikke saaledes, er kun Undervisningen tilbage. Undervisningen har faaet sit Maal i sig selv.

Men man danner ikke Mennesker, idet man underviser. De dannes kun, idet de lever i bestemte Omgivelser, som virker ind paa dem (Nørgaard 1938, 193).

At gå i skolen er at vandre i mesterens fodspor og at leve sammen med mesteren. Målet med at være en lærling er, at man skal lære at blive som sin mester:

... nu maa vi dog endelig Dag fra Dag blive klogere paa det *christelige Ægteskab* og sætte høiere Priis derpaa, som den eneste levende *Plante-Skole* for en Efterslægt, der, aandelig og christelig talt, kan og vil staae paa vore Skuldre og see til Enden og træde i vore Fodspor, til de i Herrens egne Fodspor kommer os forbi og ham saa nær, at de paa en Maade kan maale sig med ham (VU VI, 134).

Meningen med ægteskabet og meningen med, at Gud har indstiftet ægteskabet i paradiset, er dybest set, at vi skal blive fri for ægteskabet og udvikle os så langt, at vi ikke længere skal leve i nogen afhængighed af ægteskabet. Det er det, som Grundtvig kalder "*Menneske-Maalets Opnaaelse*". Efterhånden lærer vi at gøre os fri af det kønslige og erotiske og fri af samlivet mellem manden og kvinden. Efterhånden erhverver vi os den kyskhed, som Paulus og "Romerne" også taler om. Kyskheden eller det ikke-seksuelle liv er værdien, idealet og målet. Der er i Grundtvigs skema en nøje sammenhæng mellem den ugifte stand og "*Menneske-Maalets Opnaaelse*".

Det seksuelle og kønslige synes i det hele taget at have en forbindelse med synden i Grundtvigs skema. Hans læringsskema indebærer, at vi gradvist skal udvikle os ud af synden eller syndigheden og hen imod det mål, som er Kristus. Et enkelt sted kommer Grundtvig ind på sammenhængen mellem det syndige, kønslivet og seksualiteten. Vi skal stræbe efter endemålet, som er et liv uden et seksuelt eller kønsligt liv, og Jesus var uden synd, og han levede ikke i noget ægteskab, og han var ikke undfanget ved nogen normal seksuel handling. Syndighedens "Grund-Skade" har i Grundtvigs tekst en forbindelse med seksualiteten:

foran det evige Liv i Særdeleshed, at Menneske-Livet i Guds Billede har ved Syndefaldet faaet en *Grund-Skade*, som den Menneske-Søn, der skulde helbrede den, maatte selv være fri for, og det, troer vi, opnaaedes derved, at *Guds Søn* kun fik en menneskelig *Moder*, men *ingen* menneskelig *Fader*, da den *Helligaand* traadte ved *Avlingen i Mandens Sted*, og derved kommer vi til i *Guddoms-Manden* at see et Menneske, som *en* af os i alle Maader, kun *uden Synd*. Hvorvidt nu denne *Grund-Skade*, som er *Syndigheden*, strækker sig hos os *alle*, som avles af *Mand* og *Kvinde* ved *kiødelig* Omgang, det kan vi vistnok paa fri Haand umuelig afgjøre (VU VI, 125).

I det følgende citat er Grundtvig meget hård i sin kritik af "Romerne" og deres afvisning af ægteskabet. Grundtvigs pointe er, at lige nu og indtil videre kan "vi" ikke undvære ægteskabet. Men Grundtvig er enig med "Romerne" om værdien eller det egentlige mål for det kristelige liv. Ægteskabet eller det erotiske samliv er bestemt ikke en værdi i sig selv. Også Grundtvig mener på en måde, at det ikke er "godt" at røre nogen kvinde. Men ifølge Grundtvigs læringsskema kan det mål ikke realiseres lige nu. Det kan først opnås gennem en lang læringsproces. Fejlen hos romerne er, at de tror, at de kan springe direkte til målet, det mål, som er det asexuelle liv. Det er ikke reelt muligt ifølge Grundtvig (jf. skemaet om det reelt mulige). På den måde er der antageligt en radikal forskel mellem Grundtvigs opfattelse af det "romantiske" liv og en moderne eller nutidig opfattelse. Ifølge Grundtvigs opfattelse skal det erotiske eller romantiske liv netop bortfalde. Vi skal efterhånden udvikle os bort fra det ægteskabelige, for det erotiske liv hører dybest set til synden. Når vi kommer frem til den sidste slægt, er vi kommet helt fri af syndigheden og helt fri af seksualiteten, følelserne, romantikken, begæret, det erotiske og det kønslige:

En saadan aaben Trods imod Ægteskabets guddommelige Indstiftelse i Paradiset, baade til *Menneske-Livets Forplantelse* og til *Menneske-Maalets Opnaaelse*, var i alle Maader baade saa umenneskelig og saa ugudelig, at den saakaldte *Aandelighed* (Geistlighed), som udsprang deraf og forhædede sig deri, maatte nødvendig blive Menneske-Livets Pestilents, og vise sig at være det *Djævelskab*, hvortil Ægteskabs-Forbudet fra Arildstid er stemplet. (VU VI, 122).

Relationsskema (den ulige relation).

Når Grundtvig tænker på relationer, tænker han typisk på en relation, som (a) kun består af to parter eller agenter, og (b) hvor de to parter er radikalt ulige, Denne relationstype er altså - eller kan beskrives som - en relation mellem "faderen" og "sønnen" (jf. Grundtvigs fader- og søn-skema).

Grundtvig taler netop på den måde om kærlighedens "Grund-Forhold":

... sporer vi derimod [i Norden, i Danmark] en mageløs *Kiærlighed* saavel i Forholdet mellem *Forældre* og *Børn* som mellem *Mand* og *Kvinde*, og da disse ligesaavel er den *christelige* eller *nymenneskelige*, som den *hedenske* eller *gammelmenneskelige* *Kiærligheds Grund-Forhold*, saa maa det findes rimeligt nok, at naar vi Danske *christnedes* ... (VU VI, 131).

Kærligheden er ifølge Grundtvig noget, som virker i en relation. Grundtvig opfatter ikke kærligheden som en slags kosmisk kraft eller energi, som ikke er bundet til en konkret relation. Ifølge Grundtvig er kærligheden altid noget, som virker inden i en relation, og som ikke kan forstås uafhængigt af en myndigheds- eller læringsrelation mellem to agenter. Kærligheden er noget, som parterne gør i en relation. Grundtvig ser først og fremmest kærligheden som adfærd og handling og ikke primært som følelse eller som noget "mystisk" eller "forunderligt", som det enkelte menneske skuer eller oplever i sin "tydning" af "skabelsen".

Kærlighedens såkaldte "Grund-Forhold" er ulige relationer. Kærligheden synes kun at kunne eksistere i en ulige relation. Det, som Grundtvig siger om kærligheden, forudsætter, at kærlighedsrelationen er en ulige relation. Det er denne ulige relation, som Grundtvig betegner med ord som "Samfund" og "Fællesskab" (VU VI, 127, 133, 135). Et "Samfund" eller et "Fællesskab" består ifølge Grundtvigs skema ikke af lige parter, men er netop en ulige relation. Netop fordi relationen er ulige, bliver det muligt for kærligheden at blive virkeliggjort i relationen. Ordene "Fællesskab" og "Samfund" forekommer et meget stort antal gange i *Den christelige Børnelærdom* ("Fællesskab": 43 gange, "Samfund" forekommer 14 gange, se f. eks. VU VI, 543, 545, 347, 43, 388, 396, 127, 136, 159, 163).

Et "Samfund" er i Grundtvigs tænkning også en "Pagt", som etableres mellem to ulige parter nemlig én bestemt "Fader" og én bestemt "Søn". En sådan "Pagt" eller et sådant "Samfund" omfatter derfor - logisk nok - kun de parter, som har indgået "Pagten" eller er medlemmer af "Samfundet" (jf. Grundtvigs skema om indenfor og udenfor). En parallel hertil - som kan forklare Grundtvigs tankegang - er, at når en mand bliver en fader til et barn, etablerer han et samfund eller en pagt med det barn. Han etablerer ikke nogen pagt med alle mulige andre børn, men helt naturligt kun med sit eget barn. Han elsker dette barn, fordi det er hans egen skabelse, og fordi det sikkert eller måske ligner ham selv. Dette samfund kan kun etableres af faderen. Det nyfødte barn er i sagens natur helt afmægtigt. Det ejer endnu ingen dyd. Godheden og dygtigheden skal det netop lære og erhverve sig i pagten, samfundet eller relationen med faderen. Den kærligheds- og relationsopfattelse, som Grundtvig bekæmpede hos "rationalisterne" og de liberale

oplysningsfilosoffer, var lige modsat og så at sige præget af slagordene: - Vi har ingen fader! Vi er vores egen herre! Vi behøver ingen fader!¹

Når Grundtvig taler om "det hemmelighedsfulde *Kiærligheds-Forhold* og uindskrænkede *Fællesskab* mellem *Christus* og hans *Menighed*" (VU VI, 133), tænker han på den ulige relation mellem "faderen" og "sønnen". Netop i den ulige relation er læring mulig. Læring forudsætter en ulige relation. Det "hemmelighedsfulde" er netop, at en sådan vækst og læring er mulig (jf. vækstskemaet om begrebet "Hemmelighed").

Grundtvig kender ganske vist relationer, som ser ud til at være lige relationer. Men disse lige relationer spiller ingen vigtig rolle i hans tale om det kristelige ægteskab og om kærligheden i artiklen "Det christelige Ægteskab". Det er bestemt heller ikke indlysende, at Grundtvig tænker på lige relationer, når han omtaler søskende og venner (VU VI, 130). Kristus døde ifølge Grundtvig for sine venner, men relationen mellem ham og hans venner er ikke en lige relation (sml. Grundtvigs prædikener 1839-49).

Forældre er ikke lige med deres børn, og manden er tilsyneladende heller ikke lige med kvinden. Grundtvig synes at sige, at relationen mellem forælderen ("faderen") og barnet (sønnen") svarer til relationen mellem ægtemanden og hustruen. Grundtvigs opfattelse af forholdet mellem manden og kvinden er patriarkalsk. Det fremgår tydeligt af hans prædikener i Vartov 1839-49, og det fremgår af det materiale, som er blevet fremlagt af Bojsen-Møller (2004, 1985, 1999), og af den beskrivelse af "Grundtvigs Husliv", som i sin tid blev givet af Birkedal (Johansen 1983, 194f, 197). Bojsen-Møller beskriver "det grundtvigske kvindesyn" – såvel hos Grundtvig selv som hos grundtvigianerne - således: - Kvinden skal "se hen til sin forløser og herre og mester" nemlig hendes ægtemand (Bojsen-Møller 2004, 186). De tre begreber, som Bojsen-Møller her anvender, dækker de funktioner, som ligger hos en "fader" i den ulige relation. Ægtemanden er hustruens frelser, herre og mester. Der er således en dyb og ejendommelig sammenhæng mellem "Christendommen" og "Qvindeligheden" i det grundtvigske univers. Uden manden er kvinden helt fortabt (Bojsen-Møller 2004, 185, 183).

Birkedal beskriver det – efter et nutidigt begreb - stærkt patriarkalske og mandsdominerende træk ved Grundtvigs hjemmeliv. Den kvindeopfattelse, hvorpå dette "husliv" var baseret, var ikke præget af nogen stor respekt for kvinden endsige nogen tanke om ligestilling eller ligeværdighed. Birkedal paralleliserer netop forskellige relationer: Forælders eller faders forhold til barnet svarer til ægtemandens forhold til hustruen og svarer igen til profetens - Grundtvigs - forhold til den lille menighed, og alle disse relationer svarer til de guddommelige agents forhold til Grundtvig (Johansen 1983, 194, 197).

I den ulige relation er manden eller "faderen" i Grundtvigs skema lig med "Aanden" og den underordnede part lig med "Hjertet". Uden denne ånd er hjertet fortabt (sml. også Jensen 1977). Grundtvig synes i en relation altid at nævne den overordnede part først altså den part, som spiller rollen som "fader". Udtrykket "Kvinde" bruges 8 gange i "Det christelige Ægteskab", men aldrig i en formel som "Kvinde og Mand" eller "Kvinder og Mænd". Udtrykket "Mand og Kvinde" bruges 4 gange i artiklen. For eksempel også i dette citat:

... og at derfor maa Kiærligheden mellem Forældre og Børn og den ægteskabelige Kiærlighed mellem Mand og Kvinde i det gamle Menneske-Liv, for saavidt den findes og saavidt den gaaer, være aldeles eensartet med Kiærligheden mellem den

¹ Eller som rødstrømperne omkring 1970 formulerede det: - En kvinde uden en mand er som en fisk uden en cykel!

himmelske Fader og hans jordiske Børn, og med den ægteskabelige Kiærlighed mellem Christus og hans Menighed i det ny Menneskeliv, og ligesom Herren selv har sagt os, at vi maae blive som Menneske-Børn, før vi kan gienfødes til Guds-Børn, saaledes vil Herrens Aand sige os, at vi maa blive som [??] menneskelige Ægtefæller, før vi kan indlemmes i det store Fælleskab med Herren som en Brud med sin Brudgom, og [ligesom?] en Husfrue med sin Ægtemand (VU VI, 131).

Grundtvig beskriver her kærlighedens typiske relation eller måske den eneste virkelige relation, hvori kærligheden er reelt mulig. Grundtvig opererer her ikke med nogen slags relationer mellem to lige parter. Hans opfattelse af den typiske relation er hierarkisk eller feudal. Relationen mellem forældre og børn svarer til relationen mellem ægtemanden og kvinden. Den type af kærlighed, som faderen eller forælderen yder, synes at svare til den slags kærlighed, som ægtemanden giver til kvinden. Kvinden spiller rollen som barnet i forhold til ægtemanden. Grundtvig sammenkæder alle disse relationer, så de er parallelle til hinanden, og så der opstår fire eksempler på en overordnet og på en underordnet agent:

forældre	Manden, ægtemanden	Den himmelske fader	Kristus, brudgommen
børn	Kvinden, hustruen	Hans jordiske børn	Menigheden, bruden

Grundtvig udtrykker sig sådan, at "vi" skal blive "som ... Ægtefæller". Grundtvig paralleliserer her til, at "vi" skal "blive som Menneske-Børn, før vi kan gienfødes til Guds-Børn" (VU VI, 131). Grundtvig kunne med et andet udtryk have sagt, at vi skulle *blive* ægtefæller for at ... Men det siger han ikke. Grundtvigs tankegang er først og fremmest social, og han tænker i og omkring selve relationen som det afgørende. Det vigtige er, at vi går ind i en ulige relation – ikke egentlig, at vi bliver ægtefæller. Vi bliver jo ikke børn, når vi bliver døbt. Vi bliver i Grundtvigs tankegang kun "som" børn, fordi dette er nødvendigt for at opnå et senere gode. Det er nødvendigt at indgå i en ulige relation mellem en mester eller "fader" og en discipel eller "søn" for at opnå frelsen eller målet. "Sønnen" ønsker at blive som sin "fader" og på den måde komme til at se gode dage. Det er altså ikke selve det ægteskabelige samliv for eksempel med dets særlige kærlighed eller søde følelser mellem manden og kvinden, som i Grundtvigs skema er vigtigt. Det er selve relationen nemlig den ulige relation, som er vigtig og værdibærende. Pointen er ikke, at vi skal blive ægtefæller for i det kønsbestemte ægteskab at opleve ægtefællens kærlighed. Ægteskabet er en ydre orden, og den er dybest set næsten identisk med den kristelige almene orden nemlig, at vi er Kristi brud og ægtefælle og Guds sønner, og at vi - for at blive frelst - må gå ind i et ægteskab med Kristus. Ved Grundtvigs sprogbrug synes selve det jordiske ægteskab mellem manden og kvinden at miste en stor del af sin betydning eller egenverdi.

I "Aabent Vennebrev til en Engelsk Præst" fra 1839 beskriver Grundtvig den ulige relation mellem "faderen" og "sønnen" på denne måde:

De husker vel endnu, at i min »Tale til Folkeraadet« kaldte jeg Lovtalen over det *tvungne* Forhold mellem Præst og Menighed *Sognetvangs-Idyllen*, og det har Hr. Doctoren meget rigtig opdaget var et »ironisk« Udtryk, men paadutter saa mig, at jeg dermed har søgt at gjøre de *kiærlige*, velsignede Forhold latterlige, som burde og kunde være mellem Præst og Menighed, saa han kiender aabenbar slet ikke Forskiel paa en *fri, hjertelig*, og en *tvunget, slavisk* Forbindelse, kan slet ikke indsee, at hvem Man er *hjertelig* knyttet til, løber Man ikke fra, fordi Man har sin Frihed, og at hvem

Man ikke kan udstaae, bliver Man endnu bittere imod, naar Man bindes til ham
(Begtrup: *US VIII*, 199).

I Grundtvigs prædikener 1839-49 kan man finde dette ulige relationsskema mange steder². Som andre eksempler herfra kan nævnes: relationen mellem præsten og menigheden, kongen og folket, herremanden og bonden, mesteren og disciplen, den skriftkloge og den umyndige. (Sml. Iversen 1987, 80: Grundtvig havde en "autoritær" opfattelse af sin præsterolle og så sig selv som en "sognekonge"). I Grundtvigs relationsskema er disse forhold af samme type, og de forskellige agenter spiller de samme roller. Man kan konstruere en rolle som en "fader" som den overordnede part. Denne rolle kan spilles af ægtemanden, forælderen, den himmelske fader, kongen, præsten eller herremanden. Grundtvig kæder i sine prædikener dette ulige relationsskema sammen med hans opfattelse af kærligheden. Vi skal elske "ham" nemlig "faderen", som elskede os først. Kærligheden starter altid med den kærlighed, som kommer oven fra og ned og som den overordnede part i værksætter. Et "Samfund" eller et "Fællesskab" kan ikke etableres på nogen anden måde. Den kærlighed, som kommer nedefra og op, er altid en genkærlighed. Hustruens, barnets, menighedens, bondens, tjenerens, folkets eller disciplens kærlighed er altid en genkærlighed, som retter sig som et gensvar imod den part, som har ydet - ikke så meget følelser som - store velgerninger.

Ukærligheden viser sig ved, at man bryder ud af den ulige relation og viser sig utaknemmelig over for den overordnede part og vil være selvstændig og sin egen herre. Ukærligheden er netop hos Grundtvig defineret i forhold til denne ulige relation. Den "forlørne" søn er et godt eksempel på denne ukærlighed, som er et slags oprør imod den ulige relation og et kunstigt og unaturligt krav om frihed og selvstændighed. For en "søn" findes der ifølge Grundtvigs skema kun én mulig slags frihed nemlig inden i den ulige relation med en "fader". "Frihed" er frihed for synden og afmagten, som kun er reelt mulige i underordningsforholdet, og ikke det, som verden kalder "frihed". Den sande frihed hører sammen med "faderens" opdragelse af "sønnen".

Da vil man ogsaa se, hvad det store Friheds-Skrig, der ryster Jorden, har at betyde ... men altid spørge, hvorfra det kommer: enten fra Menneske-Livet i Lænker, som skal løses, eller fra Vildyre-Livet i Skranker, som skal forstærkes (cit. Nørgaard 1935, 74).

En "discipel" skal vise en naturlig ærefrygt for sin "mester", fordi mesteren er overordnet og har en højere grad af "Liv" og "Lys". Kærligheden viser sig ved, at den underordnede part respekterer den ulige relation. Dette er for "sønnen" eller "barnet" den eneste mulighed for vækst, udvikling og frelse. Grundtvig sammenkæder dette ulige relationsskema med sit skema om læring og med sit skema om vækst og udvikling:

En saadan *Godvillighed*, som Herren har stillet os for Øine i Lignelsen om "den forlørne Søn" maa altsaa forudsættes og virkelig findes hos det faldne Menneske i den faldne *Adams* Billede, ligesom den efter Skriftens Vidnesbyrd fandtes hos *Abel*, hos *Seth*, *Enos*, *Enoch*, *Noa*, *Abraham*, *Isak* og *Jakob*, *David*, *Zacharias* og *Elisabeth*, *Johannes den Døber*, *Marie-Mø* og hendes Fæstemand *Joseph*, *Simeon* og *Anna*, saa de var vel alle *vanartede Guds-Børn*, men dog *ægte Guds-Børn*, der kom deres *himmelske Fader* ihu og havde igrunnen Sind til at *lyde* og *ligne* ham, skiøndt de havde *forspildt* Hans *første Kiærlighed* og derved baade *tabt* Kraften til at giøre Hans *Villie* og *forbrudt* Samfundet og Fællesskabet med Ham (*VU VI*, 126-127).

² Jf. alle Grundtvigs tanker om "Faderligheden" for eksempel hans prædikener i Vartov *GPVI*, 528, 99, 109, 133 og *GPVII*, 243, 226, 224.

Meningen med relationen er ikke primært at "opleve" noget. En relation er ikke ifølge Grundtvig en oplevelses-, men en læringskategori. Det, som det gælder om i denne ulige relation, er at "lyde og ligne". Den underordnede part skal lyde, adlyde, ligne eller efterligne den overordnede part. Menigheden skal adlyde og efterligne Kristus, "Guds Børn" skal adlyde og efterligne deres himmelske fader, kvinden skal lyde og ligne – efterligne og efterhånden komme til at ligne – sin ægtemand, og barnet skal lyde og ligne sin fader. Forholdet er grundlæggende et læringsforhold, og meningen med at være en lærling er, at man efterhånden bliver som sin mester eller "fader". Hos Grundtvig er der en tydelig sammenkædning af et lærings- og et relationskema.

"Samfundet" og "Fællesskabet" er i Grundtvigs tekst netop denne ulige relation. Den fortabte søn, den ulydige elev, det ulydige barn og – antageligt – den ulydige ægtefælle mister "Samfundet" og "Fællesskabet". Derved bliver den svagere agent alene og mister derfor kraften til at gøre det gode. En "søn", som isolerer sig fra sin "fader", er fortabt. Kraften til at gøre det gode er agentens dyd og dygtighed³. At eje eller udøve dyden er nøje forbundet med at være en deltager i den ulige relation, og dyden kan ikke udøves eller erhverves uden for det, som Grundtvig kalder "Samfundet" og "Fællesskabet". Dyden er netop defineret ved den dyd, som man udøver i den ulige relation. På den måde kan man tale om "faderens" og "sønnens" dyd. Den underordnede parts dyd består i at ligne og lyde. Den overordnede parts dyd er blandt andet at elske først. Kærligheden kommer altid først fra den overordnede part. Det er det eneste, som er reelt muligt. Godhed, kærlighed og identitet er hos Grundtvig knyttet til den ulige relation og hans begreb om kærlighedens "Baand". Et menneske er kun noget, hvis det er bundet, begrænset, forpligtet eller knyttet til andre agenter i myndighedsrelationer. (Grundtvigs brug af begrebet "Baand": *VU VI*, især 152 og desuden: 541, 544, 548, 550, 573, 342, 142, 159, 175).

I kraft af skemaet om den ulige relation opstår der hos Grundtvig to forskellige roller og dyder og to forskellige slags kærlighed. De to roller – "faderen" og "sønnen" – har en forskellig grad af det, som Grundtvig kalder for "Lys" og "Liv", og derfor har de et forskelligt ansvar og en forskellig rollestatus. Det er "faderens" ansvar og rolle at etablere "Samfundet" ved sin første kærlighed. Det er hans dyd. En "fader" har ansvaret for sin "Huusholdning", som er et andet begreb for et "Samfund" (for eksempel *VU VI*, 181, 106).

Den ulige relation er en myndighedsrelation. Oprøret - at ville være selvstændig og sin egen herre - er for Grundtvig netop ukærligheden, som sætter "sønnen" helt uden for "Fællesskabet". Når Grundtvig taler om den forlorne søn, som på en selvklog og selvrådige måde vil være sin egen herre, synes han at tale om alle de forskellige slags agenter, som er underordnede i den ulige relation:

Kun saaledes faaer vi en Forestilling om det faldne, syndige, fortabte Menneske, og om Menneske-Livet *udenfor* Paradis i *Ørken*, der svarer til Lignelsen om den "forlorne Søn" i Landet langt borte fra Faderhuset, som sank saa dybt, at han ønskede

³ Grundtvig bruger ikke begrebet dyd i "Det christelige Ægteskab" og kun tre forskellige steder i *Den christelige Børnelærdom* (*VU VI*, 304, 154), men mange af hans formuleringer synes at gå ud fra et begreb om dyden. Som et eksempel fra en af hans prædikener kan nævnes Grundtvigs følgende beskrivelse af, hvad der sker med "sønnen" inden i den ulige relation med "faderen". I det følgende citat beskriver Grundtvig, hvordan godheden, kærligheden og dyden vokser inden i de virkelige kristne og viser sig i deres dyd og gerninger i løbet af deres vækst- og læringsproces: "Kærlighed er Livets store Hemmelighed, som her hverken kan udgrundes eller med Ord forklares ... men som kan og skal være og leve og virke i os, og yttre sig hos os ikke i søde eller pralende Ord men i al god Giernings Øvelse ... Da skal vi mærke med Fryd at Guds Kiærlighed er og bliver i os og voxer hos os, mærke det paa Livet og Kraften i vor Tro og vort Haab, ja paa den salige Overgang fra Døden til Livet" (G.P. bd. 9, 243).

sig Svineføde, men var dog en værdig Gienstand for sin Faders Medynk, Naade, Tilgivelse og fulde Indsættelse paany i alle Børne-Rettigheder, fordi han følte og bekiendte, at han var *selv Skyld* i sin Ulykke, og fordi han havde *Sind til at vende om* og heller være sin *Faders Træl*, end, som hidtil, at være *Syndens Træl* under den pralende, men falske og tomme Titel af "*sin egen Herre!*" (VU VI, 127).

Definitionen af ukærligheden som selvrådigheden, selvstændigheden og selvtiltiden spiller en meget stor rolle i Grundtvigs prædikener 1839-49 og findes også andre steder i *Den christelige Børnelærdom* (jf. begrebet "selvraadig": VU VI, 591, 97, 138, 525, 527, 531). Grundtvigs tanke er, at så længe den forlorne søn befinder sig uden for faderhuset, er han fortabt og kan ikke lære noget og ikke være i en proces af vækst og forbedring. Læring kan kun ske inden i den ulige relation. Den forlorne søns adfærd er altså ifølge Grundtvig både et udtryk for en grov ukærlighed og også noget, som er skadeligt for sønnen selv. Hans oprør og villen være sin egen herre kaster ham ud i fortabelsen – akkurat som et ulydigt barn.

Grundtvig sammenkæder forholdene i ægteskabet mellem manden og kvinden og i ægteskabet mellem Kristus og menigheden. Kvinden skal lyde og ligne sin mand på samme måde, som menigheden skal lyde og ligne sin herre og mester:

... Og at der nu igien er en levende *Vexelvirkning* mellem *Christi eget* og de *Christnes Ægteskab*, det har allerede Apostelen *Paulus* indskærpet Menigheden, ved udtrykkelig at skrive, at de *christelige Ægtemænd* kan og skal elske deres *Hustruer ligesom* Christus elskede Menigheden, og at de *christelige Hustruer* igien skal være deres *Ægtemænd* underdanige, *ligesom* Menigheden er sit Hoved og sin Herre *Christus*, saa at følgelig forudsætter ikke blot Herrens Ægteskab med Menigheden det gamle Menneskes ægteskabelige Kiærlighed, men det ny Menneskes ægteskabelige Forhold bliver ogsaa et *Forbillede* paa og en *Forberedelse* til Herrens evige Bryllup (VU VI, 131).

"Christi eget Ægteskab" og "de Christnes Ægteskab" er helt af den samme type, og de to slags relationer har de samme roller, dyder, værdier og normer. Grundtvigs stærke understregning af denne "*Vexelvirkning* mellem *Christi eget* og de *Christnes Ægteskab*" (VU VI, 131) synes ligefrem at få det ægteskabelige liv mellem manden og kvinden til at fortone sig. I artiklen "Det christelige Ægteskab" synes Grundtvig flere steder at opløse det "christelige Ægteskab" mellem manden og kvinden i det større ægteskab mellem Kristus og menigheden (sml. VU VI, 133 om begrebet "optages").

Mandens rolle i det kristelige ægteskab er netop den samme rolle, som udøves af Kristus, mesteren eller den himmelske fader. Ægtemanden er den part, som elsker først. Kvindens kærlighed til ægtemanden er en genkærlighed. Grundtvig tilslutter sig formuleringerne hos Paulus om mandens og kvindens forskellige roller. Manden er kvindens hoved, forløser og herre. Grundtvig-forskningen har ofte beskæftiget sig med Grundtvigs opfattelse af kvinden, ægteskabet og kærligheden mellem mand og kvinde. Men "Det christelige Ægteskab" synes at vise, at Grundtvig-forskningen ofte har tillagt Grundtvig en lidt for "moderne" opfattelse:

at baade var *Ægteskabs- Forholdet* [mandens kærlighed til kvinden og kvindens genkærlighed til manden?] fra Begyndelsen *Menneske-Kiærlighedens Vugge* ... da al Kiærlighed til *Næsten* [til ham som har udvist velgerninger] nødvendig maa begynde med *Kiærlighed* til den *Allernærmeste*, som Ægtefællen [ægtemanden?] unægtelig er i det christelige Ægteskab ... saa at den *Kiærlighed*, som er *Lovens Fylde* [kærligheden

til Gud?], kan aldrig uden *igennem* det christelige Ægteskab, indtage og gennemtrænge *Christi Menighed*, saa den [hun] pryder sig for ham, *som en Brud for sin Brudgom* (VU VI, 133).

Meningen med ægteskabet er ikke, at vi skal opleve ægtefællens søde kærlighed, men at vi skal lære Guds vej og nærme os målet, som er ligheden med Kristus. Meningen med den ulige relation er, at "sønnen" skal blive som sin "fader", og disciplen skal blive som sin mester. Relationen er netop ulige hos Grundtvig, fordi relationens hele formål er, at vi skal lære noget, forandre os, vokse i lys og liv og gradvist erhverve os en højere dyd, godhed og kvalitet. Meningen med den ulige relation er, at til sidst skal "faderen" blive alt i alle. Dette markante træk – læringskemaet - i Grundtvigs kærligheds- og ægteskabsopfattelse er stort set blevet forbigået i Grundtvig-forskningen.

Sønnen skal blive som sin fader. (Iversen 1987, 76 nævner, at Grundtvig blev præst som sin fader, og dette mønster havde gentaget sig i fire generationer i familien). Meningen med at være en søn er, at man skal træde i faderens fodspor og gå den vej, som faderen viser med sit eksempel og mønster og med sine ord og gerninger. Faderen er en mester. Hvis sønnen er en ægte søn, så har han også *viljen* og motivationen til at stræbe efter at blive som sin fader, herre og mester, og hvis han er en ægte søn, så har han også *kraften* til at blive som sin fader. Den kraft får han netop ved - og udelukkende ved - at "lyde og ligne" og leve i en relation til faderen. Alene ville han være fortabt. Når man bliver en virkelig "søn", så lever man ikke længere sit eget liv, men sin "faders" liv, og man gør ikke længere sine "egne" gerninger, men sin faders gerninger. Men "sønnen" skal også overgå sin "fader". Vore børn og børnebørn skal komme meget videre, og de skal forstå og indse mange ting, som er dunkle for os, og gøre mange ting, som ikke er reelt mulige for os:

nu maa vi dog endelig Dag fra Dag blive klogere paa det *christelige Ægteskab* og sætte høiere Priis derpaa, som den eneste levende *Plante-Skole* for en Efterslægt, der, aandelig og christelig talt, kan og vil staae paa vore Skuldre og see til Enden og træde i vore Fodspor, til de i Herrens egne Fodspor kommer os forbi og ham saa nær, at de paa en Maade kan maale sig med ham (VU VI, 134).

Konklusion.

Det er muligt at rekonstruere en række kognitive skemaer i Grundtvigs artikel om "Det christelige Ægteskab". Teksten er blevet til ved et samvirke mellem en række skemaer. Forskellige synspunkter i artiklen "Det christelige Ægteskab" er især formet og bestemt af visse skemaer, men alle skemaer samvirker i et samlet netværk. Det ene skema påvirker det andet skema. Grundtvigs opfattelse af ægteskabet er for eksempel bestemt af et læringskema og et indenfor og udenfor skema. Meningen med ægteskabet er, at "vi" – de virkelige kristne - skal gennemgå en læringsproces, og ægteskabet giver derfor kun mening, hvis det befinder sig inden for den lille floks rammer. Meningen med ægteskabet er, at vi skal helliggøres og bringes frem til endemålet, som er foreningen med den himmelske brudgom.

Grundtvig tænker efter bestemte skemaer, som ofte er i modstrid med skemaer, som i dag er almindelige. Det gælder for eksempel Grundtvigs skemaer om myndighed, ulighed, efterlignelse, mesterlæring og vækst. Grundtvig tænker ikke efter såkaldt "moderne" skemaer altså sådanne skemaer, som blev formuleret i det 18. århundrede, og som derefter gradvist har sejret for eksempel tanken om menneskers lighed og ligeværdighed og respekten for det enkelte menneske. Grundtvig er mest "feudal" i sin tænkning. Han er bestemt ikke nogen liberal eller "kontrakt-teoretisk" samfundsfilosof eller før-feminist. Kærligheden eller ægteskabet er ikke en "romantisk" affære, som bygger på følelser, forelskelse, fascination, kontrakt eller ligestilling. Der findes ikke ét eneste

eksempel i *Den christelige Børnelærdom* eller i Grundtvigs prædikener i Vartov i 1840-erne, som udtrykker en "romantisk" eller følelsesorienteret teori om ægteskabet eller en vægtlæggen på "romantiske" eller søde følelser mellem mænd og kvinder.

Grunden til, at Grundtvig er interessant i dag, er altså ikke, at han i den forstand er "moderne" eller understøtter nutidige mennesker i deres tanke-skemaer, men lige modsat: - Grundtvig er interessant i dag, fordi han udtrykker mange holdninger og værdier, som står i en grel kontrast med nutidige eller moderne menneskers måde at tænke på.